

ДО 75-РІЧЧЯ ЄВГЕНА ПРИСОВСЬКОГО

Василь Полтавчук

ЖИТТЯ ПІД ВІТРИЛАМИ ПОЕЗІЇ

У статті зроблено огляд творчого шляху Євгена Прісовського - відомого дослідника літератури, доктора філологічних наук, професора.

Ключові слова: поезія, літературна критика, творчий шлях.

The given article deals with the study of doctor of philological sciences, professor E. Prisoivskiy's creative work.

Keywords: poetry, literary criticism, creative work.

Рівно п'ятдесят років — така часова відстань між першою літературознавчою публікацією Євгена Прісовського і останньою прижиттєвою...

Півстолітній творчий шлях його проліг через різні не тільки часові, а й суспільно-політичні пояси — відлигу, добу політичних заморозків, перебудову і, нарешті, омріяну українську незалежність. Починав цей шлях Євген Прісовський учителем однієї з одеських шкіл, вчорашнім випускником Одеського державного (нині - національного) університету, а завершував - професором цього ж університету, знаним в Україні дослідником літератури.

Якщо окинути поглядом творчий ужинок Євгена Прісовського на ниві історико-літературних досліджень (а це — вісім книг і понад чотириста публікацій у збірниках, журналах і газетах), то не можна не помітити, що усі, без винятку, книги і переважна більшість статей та рецензій присвячені ПОЕЗІЇ.

Цю особливість своїх дослідницьких студій підкреслював і сам Є. Прісовський. У словесному автопортреті "Творчість — це рішучість перенестись через межу", надрукованому незадовго до

смерті, критик зазначав: "...Майже вся моя творча діяльність присвячена вивченню поезії, яку я полюбив, бо ж її так любила й уміла про неї так натхненно говорити моя мама Олена Миколаївна, вчителька української мови й літератури; бо ж цю любов активно культивував у мені... мій учитель Андрій Володимирович Недзвідський. Гадаю, що ця любов іде і від мого характеру людини з поетичним світосприйняттям, із вразливою душею й загостреною емоційністю, з тонким і теж загостреним розумінням краси: краси всього навколишнього світу, краси природи, душі людської, жіночої святої краси" [12, 207].

Поезія для Євгена Прісовського — це не тільки об'єкт його тривалих студій, ай — передовсім! — джерело насаги, індикатор духовності людини і суспільства, нарешті, божественне ремесло, підвладне лише талантові. Саме таке розуміння поезії виразно проступає у студіях, присвячених творчості українських класиків — Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Павла Грабовського.

Визнаючи вагому роль цих студій у доробку Є. Прісовського, водночас слід наголосити, що основна увага дослідника зосереджувалася на вітчизняній поезії ХХ віку. Саме їй присвячені такі книги Є. Прісовського, як "Поезія Леоніда Первомайського" (1968), "Неспокій шукань" (1972), "Українська радянська поезія 70-х років" (1982), "Лірика душі, доби героїка" (1983).

Перша із названих книг — це, по суті, дисертація Є. Прісовського, захистивши яку, молодий дослідник здобув у 1965 році науковий ступінь кандидата філологічних наук. Обґрунтовуючи своє звернення до творчості Леоніда Первомайського, автор книги підкреслив: "Справжня поезія така ж багатогранна, як і життя; багатства її не зміряти, всю глибину її важко досягнути. Це стосується творчості кожного істинного поета. Скільки б не писали про нього, завжди знаходяться нові, не відкриті досі ще грані його таланту; завжди є великий простір для наукової, критичної діяльності" [9,3]. Слід визнати, що цей простір використаний Євгеном Прісовським сповна. Його літературно-критичний нарис "Поезія Леоніда Первомайського" і сьогодні, переходя чотири десятки років після виходу у світ, є найповажнішою студією поетичного доробку самотнього митця.

Здобуття наукового ступеня стало для Є. Прісовського "перепусткою" на кафедру української літератури Одеського університету, де

він почав працювати у 1967 році. Викладацьку роботу молодий кандидат наук успішно поєднував з активною літературно-критичною діяльністю. Його статті і рецензії все частіше і частіше з'являються у газетній та журнальній періодиці, він стає учасником дискусій, “круглих столів”, наукових конференцій.

Щоправда, період незаперечного фахового зростання, творчого піднесення був затьмарений грізними окриками тодішніх ідеологічних наглядців. Нещодавно видана трикнижна “Історія української літератури ХХ століття” зафіксувала постать Є. Прісовського у колі тих вітчизняних дослідників, чиї “методологічні ”хиби” в осмисленні сучасного літературного процесу” [2, 476] були піддані на початку 70-х років нищівній критиці. Об'єктом звинувачень стала книга літературно-критичних статей Є. Прісовського “Неспокій шукань” [8].

Переборюючи несприятливі обставини і не зрікаючись при цьому своїх переконань, естетичних орієнтирів, дослідник продовжив наукові студії. Результати наполегливої і цілеспрямованої праці знайшли своє відбиття у книжках “Українська радянська поезія 70-х років” [13], “Лірика душі, доби героїка” [7] і визначили наукову новизну докторської дисертації “Творча індивідуальність поета і літературний процес”, яку автор захистив у 1987-у році.

Здобувши науковий ступінь доктора наук і вчене звання професора, Є. Прісовський очолив кафедру української літератури. Під його керівництвом, яке тривало упродовж шістнадцяти років, кафедра розробляла актуальні проблеми історії літератури, провела цілий ряд міжнародних наукових конференцій.

Простежуючи подальший творчий шлях дослідника, не можна не помітити нового етапу на цьому шляху. Постановня його пов'язане з початком дев'яностих років. У вище згаданому автопортреті Є.Прісовський підкреслював, що “в умовах відродженої, незалежної України” він почувається “молодшим і духовно, й фізично” порівняно із “застійними 70-ми роками”, коли здавалося, що творче життя скінчилося, що більше “не дадуть ні сказати, ні написати жодного слова” [12, 206].

Скасування політичної цензури, зняття численних заборон і обмежень значно розширили дослідницькі обрії українських літературознавців, сприяли витворенню нової суспільної, духовної

атмосфери. Саме в такій атмосфері була написана книга Є. Прісовського “Відповідальність за слово” (1994) - книга, що стала прикметною не лише у творчій біографії автора, а й в історії літературної Одеси. Це перша і поки що єдина літературно-критична праця, яка повністю присвячена дослідженню поезії одеситів. Локальний характер книги зумовила тривала і неперервна зацікавленість Є. Прісовського творчістю земляків. Дослідник слушно зазначив, що “серед багатьох міст України, що мають свою значну й давню літературну історію, Одеса вирізняється як місто з яскраво виявленими поетичними традиціями” [5, 3]. Аналізові творчості тих, хто успадкував ці традиції у повоєнний час, якраз і присвячена праця Є. Прісовського. Книга “Відповідальність за слово” не претендує, і це визнавав сам автор, на те, “щоб бути історією поезії Причорномор'я” [5, 4], але вона додає суттєві штрихи до творчих портретів Володимира Гетьмана, Івана Рядченка, Ігоря Неверова, Станіслава Стриженюка, Бориса Нечерди, Валентина Мороза, Тараса Федюка, Володимира Рутківського, Віталія Березінського, Антона Михайлевського — тих поетів, які вписали яскраві сторінки в історію літературної Одеси.

У наступній книзі — “Творча індивідуальність поета” (2003) — Євген Прісовський значно розширив поле своєї обсервації. З висоти ХХІ століття, не уникаючи гострих проблем, якими супроводжується в останні роки процес переоцінки цінностей, дослідник вніс суттєві корективи у характеристику об'єкта основних своїх наукових зацікавлень. “На жаль, історія поезії ХХ ст., — зазначив автор монографії, - тієї поезії, яку ми донедавна звали радянською, має чимало неправдивих сторінок, коли фальшива ідея, закладена в твір, призводила й до фальшивого художнього звучання вірша, до художньої немічності його або, принаймні, до нецілісності вірша, в якому йшли поруч і найсердечніші, найщиріші слова, найтепліші ліричні образи, й слова облудні, холодні політичні кліше, словеса-загальники, готові штамповані словоблоки” [11, 16].

Констатуючи те, що в історії української поезії ХХ століття було “чимало неправдивих сторінок”, Є. Прісовський далекий — і на цьому слід наголосити! - від того, щоб огульно перекреслювати всю поезію радянського часу. Більше того, на матеріалі саме цієї поезії автор монографії дослідив складну літературознавчу проблему - проблему творчої індивідуальності поета.

Дороговказними при розгляді цього питання Є. Прісовський обрав для себе слова Йоганнеса Бехера про те, що “не можна перейняти своєрідність письменника, його єдиний, неповторний, йому одному притаманний стиль. Цей індивідуальний стиль (якщо тільки він справжній) найтіснішим чином пов’язаний з особистістю автора: він діє на нас тим сильніше, чим сильніше представлене в цій індивідуально акцентованій ноті загальнолюдське начало. Якщо намагатись перейняти (а багато молодих письменників роблять цю помилку) своєрідність авторського стилю, вийде лиш пuste наслідування, бо своєрідність особистості тут неминуче буде відсутньою. Зі сказаного витікає, що особистість письменника повинна так само ясно виражатися і в його стилі, як виражається особистість людини в усіх її діяннях”.

Обстоюючи таке розуміння творчої індивідуальності поета, Є. Прісовський проектує його на широкий спектр думок, які існують щодо цієї літературознавчої категорії серед дослідників поезії: з одними він погоджується, з іншими, як, наприклад, зі Степаном Крижанівським, — полемізує. Короткий, але достатньо аналітичний огляд різних поглядів на проблему, який здійснено у розділі “Індивідуальний стиль, метод, світогляд як складові частини творчої індивідуальності”, Є. Прісовський підпорядкував не тільки з’ясуванню історії питання, а й формулюванню власної дефініції досліджуваного поняття. На думку автора монографії, “творча індивідуальність - це єдність світогляду, індивідуального методу й індивідуального стилю письменника. Це художник у його взаєминах з епохою, з його концепцією людини, з концепцією минулого, сучасного й майбутнього, тобто з його поглядом на світ, з його політичними, філологічними, естетичними й етичними ідеалами; це художник з його проблемними, ідейно-тематичними інтересами, з його системою образів” [11, 8].

З’ясуванню особливостей існування і вияву творчої індивідуальності у складній суспільно-політичній і літературній атмосфері присвячений центральний, найбільший за обсягом розділ монографії, який має назву “Життєва й художня правда в українській ліричній поезії ХХ століття”. Закономірно, що в центрі уваги дослідника перебувають ключові постаті сячів української поетичної ниви — Павло Тичина, Максим Рильський, Володимир Сосю-

ра, Микола Бажан, Леонід Первомайський, Андрій Малишко, Ігор Муратов, Дмитро Павличко, Ліна Костенко, Василь Симоненко, Борис Олійник, Іван Драч. Аналізуючи творчість названих авторів, Є. Прісовський не оминає тих фактів, які засвідчують випадки компромісу поетів з “мистецькою совістю”. Цей компроміс був вимушений, зумовлений тиском обставин, які деформували талант не одного лише Павла Тичини, чия трагедія є знаковою, а й багатьох інших авторів.

Аналіз причин і наслідків “нечесності з собою”, доречно здійснений дослідником, не заступає у монографії основного — Ґрунтовно розкритої Є. Прісовським історії протистояння провідних наших поетів політиці знеособлення. Саме у процесі цього протистояння і виявилися, на думку дослідника, яскраві творчі індивідуальності тих, з чийми іменами ми пов’язуємо досягнення української поезії минулого століття. Збережена і виявлена у довершених творах самотність кожного із вітчизняних провідних художників слова переконливо potwierдила істинність афористичного вислову Ліни Костенко: “Ще не було епохи для поетів, Але були поети для епох”.

Суголосна думка виразно проступає і в центральному розділі дослідження, і в окремих студіях, присвячених творчій спадщині Юрія Липи та Бориса Неcherди.

Книга Є. Прісовського “Творча індивідуальність поета” починається вступним словом “Від автора”, але не має притаманних жанрові монографії “Висновків”. Втім, найважливіший висновок, який логічно випливає із здійсненого дослідником аналізу української ліричної поезії ХХ століття, є очевидним і незаперечним. Суть його в тому, що істинний талант - завжди самотній і що існує він тільки в однині.

Переконливо potwierдила це книга Є. Прісовського “Дороговказ на віки” (2006), яку склали літературно-критичні статті про творців української класичної літератури. Пишучи про класиків, дослідник вияскравлює передовсім те, що свідчить про творчу індивідуальність кожного з них. Прикметно, що у статтях даної книги відсутні фігури умовчання, неdomовки, до яких авторів доводилося вдаватися в попередні десятиліття, особливо в тих випадках, коли йшлося про дражливі проблеми, наприклад, про національно-патріотичне

начало у творчості певного митця, про національну своєрідність української літератури.

В атмосфері державної України Є. Прісовський почувався повнонимим, писав легко й невимушено і вже наступного року підготував рукопис нової книги “Слово мужності, правди й любові” [10]. Вичитав верстку, благословив до друку, але побачити книгу виданою Євгену Миколайовичу не судилося: вона вийшла вже після його смерті...

Немовби передчуваючи недалеку вже кінцеву зупинку на власному життєвому і творчому шляху, Є. Прісовський восьму свою книгу, яка виявилася останнього і яка більшою своєю частиною присвячена поезії, відкрив і завершив власними поетичними творами. Цим відомий дослідник ще раз засвідчив свою неприминальну любов до ПОЕЗІЇ, під вітрилами якої мужньо долав життєвий і творчий шлях.

Література

1. Євген Миколайович Прісовський. Біобібліографічний покажчик. — Одеса, 1990. — 70 с.
2. *Історія української літератури XX століття. Книга друга. Частина друга.* - К.: Либідь, 1995. - 512 с.
3. *Полтавчук В.* Ріка поезії неспинна // Чорноморська комуна. -1984. - 29 лютого.
4. *Полтавчук В.* Талант існує в однині // Літературна Одеса. - 2004. — № 1. -С. 155-158.
5. *Прісовський Є.* Відповідальність за слово. - Одеса, 1994. —176 с.
6. *Прісовський Є.* Дороговказ на віки. — Одеса: Друкарський дім, 2006. — 182 с.
7. *Прісовський Є.* Лірика душі, доби героїка. — К.: Радянський письменник, 1983.-230 с.
8. *Прісовський Є.* Неспокій шукань. — К.: Радянський письменник, 1972. - 183 с.
9. *Прісовський Є.* Поезія Леоніда Первомайського. - К.: Радянський письменник, 1968. - 231 с.
10. *Прісовський Є.* Слово мужності, правди й любові. — Одеса: Друк, 2007. - 266 с.
11. *Прісовський Є.* Творча індивідуальність поета. - Одеса, 2003. - 104 с.
12. *Прісовський Є.* Творчість — це рішучість перенестись через межу // Історико-літературний журнал. - 2007. - № 13. - С. 202-216.
13. *Прісовський Є.* Українська радянська поезія 70-х років. — К.: Т-во “Знання” УРСР, 1982. - 47 с
14. . *Штонь Г.* Про хліб істини // Літературна Україна. - 1985. - 11 липня.